

Педагогічна технологія діалогового спілкування: сутність, структура, зміст

Навчальний діалог учителя з учнями дає змогу кожному школяреві бути рівноправним суб'єктом взаємодії на уроці, реалізувати свій творчий потенціал.

Ключові слова: педагогічна технологія, спілкування, діалог, дидактико-діалогова модель, діалогова комунікація, монологічне спілкування, комунікативна ситуація.

Klish P. A., Khomiak A. P. Pedagogical Technology of the Dialogic Communication: Essence, Structure, Content.

Training dialogue enables every pupil to be on equal terms with a teacher in the process of communication during the lesson and realise their creative potential.

Key words: pedagogical technology, communication, dialogue, didactic-dialogic model, dialogic communication, monologic communication, communicative situation.

Постановка проблеми. Важливість діалогу між учителем та учнями на уроці насамперед зумовлена необхідністю задовольнити потреби самих учнів, які постають у процесі навчання. Дитина прагне бути індивідуальністю, виразити себе, самоутвердитися. У сучасній масовій школі ця потреба не завжди задовольняється.

Мета статті: розкрити сутність, структуру і зміст педагогічної технології діалогового спілкування.

Аналіз наукових досліджень і публікацій.

Проблемі з'ясування суті, структури і змісту поняття «педагогічна технологія» приділили увагу вчені В. І. Бондар, С. П. Бондар, С. У. Гончаренко, М. В. Кларін, Б. Т. Лихачов, В. М. Монахов, А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Я. Савченко, Г. С. Сазоненко, Г. К. Селевко, М. О. Чошанов та інші. Вони трактують його по-різному, залежно від того, які автори уявляють структуру та складові навчально-виховного процесу. Так, на думку В. П. Беспалько, педагогічна технологія являє собою систему, в якій послідовно втілюється на практиці раніше спроектований навчально-виховний процес [7].

В. І. Бондар, С. У. Гончаренко, А. С. Нісімчук та інші [1, 7] вважають педагогічну технологію системою, яка розробляє цілі, зміст і методи навчання та різні проекти педагогічних процесів. Б. Т. Лихачов під «педагогічною технологією» розуміє сукупність психолого-педагогічних установок, які визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу [7].

Можливості діалогового спілкування як педтехнології, стилю взаємодії, засобу взаємовпливу та взаєморозуміння висвітлюються О. О. Бодальовим, А. Б. Добровичем, І. А. Зязюном, В. Я. Ляудісом, С. С. Макаренко, Л. А. Петровською, В. А. Семиченко, А. П. Хом'як та іншими.

Л. А. Петровська діалогове спілкування характеризує рівністю сторін, суб'єктивною позицією учасників, взаємною активністю, за якої кожен не тільки відчуває вплив, а й сам рівною мірою впливає на іншого взаємним проникненням партнерів у світ почуттів і переживань один одного, готовністю прийняти думку

іншої сторони, прагненням до співучасті, співпереживання. Дослідниця виділяє такі ознаки діалогу: відвертість, доброзичливість, спільне бачення суб'єктами взаємодії ситуації, взаємна спрямованість на розв'язання проблеми, рівність психологічних позицій учителя й учнів, взаєморозуміння, взаємопроникнення у світ один одного [6].

Л. В. Зазуліна, наголошуючи на значущості готовності педагога до діалогової взаємодії, пропонує дидактико-діалогову модель підготовки вчителя до створення «діалогового простору», що передбачає такі напрямки його діяльності: діалогізацію змісту навчального матеріалу через інтеграцію, поліфонізм, багатоаспектність, плюралізм його подачі; забезпечення діалогової взаємодії учасників педагогічного процесу; запровадження системи діалогового навчання; організацію цілеспрямованої рефлексії (діалогу з собою) як засобу самовдосконалення [3].

В. А. Семиченко виділяє функції навчального діалогу: передача інформації, соціального досвіду та культурної спадщини людства і конкретного оточення адекватними засобами, у результаті чого й формується певний світогляд; регулювання стосунків, виникнення взаєморозуміння як результату діалогової комунікації; забезпечення саморегуляції та саморозвитку особистості на основі «діалогу із самим собою», який реалізує рефлексивну функцію діалогу; реалізацію можливостей комплексного виховного впливу; рівноправне, безумовне прийняття вчителем учня як цінності самої по собі й орієнтацію на індивідуальну неповторність його, що веде до взаєморозкриття, взаємопроникнення, особистісного збагачення [10].

Виклад основного матеріалу. А. П. Хом'як розглядає технологію діалогового спілкування як систему педагогічної взаємодії вчителя й учня, спрямовану на спільне розв'язання комунікативних завдань. Її структура складається із концептуальної основи, змістового та процесуального компонентів [11].

Концептуальною основою педагогічної технології діалогового спілкування є особистісно діяльнісний підхід, який визначає взаємодію вчителя й учнів як рівноправне співробітництво. При цьому кожен із учасників діалогу є представником певної позиції,

оцінювального особистісного ставлення один до одного.

У змістовому компоненті технології визначено мету: створити такі умови навчання, котрі підвели б учня до усвідомлення необхідності формування його комунікативної компетентності як необхідної умови досягнення успіху. Цей компонент містить зміст навчального матеріалу, спрямованого на досягнення визначеної мети. Зокрема, організація діалогу передбачає уявлення комунікативної ситуації (де відбувається діалог, хто партнер у діалозі, яка мета діалогу), зорієнтувавшись у якій, учасник діалогу має продумати тему, основну думку, форму і стиль спілкування. Мотив спричиняє найрізноманітніші вияви спілкування: запитання–відповідь, прохання–згода (або відмова), пропозиції–згода (незгода) тощо.

Провідна роль в організації діалогової взаємодії відводиться педагогові. Тому й набуває актуальності питання діалогової культури самого вчителя. І. А. Зязюн вважає уміння вибудовувати діалог з дидактичною метою навчального заняття показником рівня професіоналізму педагога, його педагогічної майстерності. Він відзначає, що орієнтація на культуру учасників навчального діалогу виявляється в таких тенденціях сучасних освітніх закладів, як гуманістична і гуманітарна спрямованість освіти, особистісна зверненість, створення учням реальних стартових можливостей для життєвого самовизначення [4].

Отже, починати процес створення діалогового середовища у школі треба саме з учителя. Він має бути підготовленим до роботи з учнями з точки зору формування діалогової культури та бути зацікавленим у результатах своєї взаємодії з ними. Тобто мати необхідну професійну підготовку та здатність до правильного, невимушеного, поміркованого спілкування у різних сферах, на різних рівнях та у різних ситуаціях, що допоможе йому в установленні різноманітних контактів.

Специфічною особливістю технології діалогового спілкування є те, що навчання здійснюється в ситуації, де вчитель повинен керувати не тільки процесом засвоєння учнями навчального матеріалу, а й процесом спілкування. Це пояснює особливу значущість функцій учителя.

Узагальнивши матеріали наукових досліджень [2; 4; 5; 8; 9; 11], ми виокремили дві групи функцій учителя. До першої входять функції цілепокладання: конструктивна, організаторська, комунікативна і гностична. Так, конструктивна функція забезпечує: а) відбір та організацію змісту навчальної інформації, яка повинна бути засвоєна учнями; б) проектування діяльності учнів, у якій інформація може бути засвоєна; в) проектування власної майбутньої діяльності та поведінки, якими вони повинні бути у взаємодії з учнями.

Організаторська функція здійснюється через побудову: а) інформації під час повідомлення її учням; б) різноманітних видів діяльності учнів; в) власної діяльності й поведінки в процесі безпосередньої взаємодії зі школярами.

Комунікативна функція передбачає встановлення правильних взаємин: а) з учнями; б) з іншими педагогами та адміністрацією загальноосвітнього навчального закладу.

Гностична функція передбачає вивчення: а) змісту і способів впливу на інших людей; б) вікових

та індивідуально-психологічних особливостей інших людей; в) особливостей процесу і результатів власної діяльності, її достоїнств і недоліків.

Друга група – організаційно-структурні функції вчителя – представлена: а) конструктивно-планувальною, до котрої входять, у свою чергу, конструктивно-змістова, конструктивно-оперативна і конструктивно-матеріальна діяльність учителя; б) організаторською, комунікативно-навчальною і в) гностичною функціями. Очевидно, що особливий інтерес для вчителя являє комунікативно-навчальна функція, яка включає елементи організаторської і мотиваційно-стимулювальної функцій (дій), у зв'язку з тим, що спілкування є формою, засобом і метою навчання.

Діалог здійснюється за умови безпосереднього контакту співрозмовників, кожен з яких по чергово то слухає (сприймає), то говорить. Учитель має займати в діалозі позицію співрозмовника, який не просто визнає право кожного учня як партнера в спілкуванні, але й зацікавлений у тому, щоб він зберіг самостійність у судженнях. Особливо значущості при цьому набувають уміння вчителя: реалізовувати суб'єкт-суб'єктні стосунки, забезпечуючи двобічну активність у взаємодії; цілеспрямовано передавати ініціативу співрозмовникові, викликати його спонтанні реакції; забезпечувати єдність співрозмовників, знаходячи спільне поле взаємодії й створюючи почуття «ми»; орієнтуватися на відповіді співрозмовника, продовжувати його думки, а не відкидати їх; застосовувати поради, активізуючи прагнення учня їх одержати, розвивати його смак до слова, жести, міміки, інтонації.

У зв'язку з цим основу технології діалогового спілкування становлять різноманітні моделі реальних ситуацій спілкування на всіх рівнях подачі матеріалу. Тобто і слова, і фрази, і тексти – все слугує досягненню певного результату в спілкуванні. Самостійні висловлювання учнів слугують для організації навчальних ситуацій на уроках, де цілеспрямовано формуються навички міжособистісного спілкування.

Навчальний діалог на уроці надає кожному школяреві можливість висловитися й викласти свою думку; у «двоголосому слові», репліках діалогу чуже слово, позиція враховуються, на них реагують; суб'єкт впливу (педагог) завжди реалізує свою індивідуальну, особистісну позицію; принципово з повагою ставиться до думки учня і, за необхідності, вносить корективи у власну позицію; дитина реально стає повноцінним суб'єктом педагогічної діяльності [2].

Результати досліджень свідчать, що вчителів з домінуванням на заняттях монологічного спілкування кількість контактів у системі «вчитель–учень» у 3 рази більша, ніж у системі «учень–учень» (відповідно 77,1 % і 22,9 %). При організації занять у діалоговому режимі кількість контактів у системах «вчитель–учень», «учень–учень» становить відповідно 21,2 % і 78,8 % [5, 8].

Коли ми говоримо про урок як діалог учителя з учнями, то маємо на увазі не ситуацію «запитання – відповідь» (учитель запитує – учні відповідають). Це спрощене розуміння діалогу. Йдеться про діалог як професійну позицію вчителя стосовно учнів, засадовим для якої є намагання зробити дітей активними учасниками власного процесу навчання, залучити до спільної з педагогом діяльності в пізнавальному пошуку. Вчитель може обрати монологічну форму викладу знань, але ситуація

діалогу може створюватися на уроці: учні, сприймаючи розповідь педагога, стануть не пасивними слухачами, а активними діячами.

Трапляється й таке: урок проводять у формі бесіди, вчитель ставить запитання, школярі відповідають, а ситуації діалогу при цьому не виникає. Кожний ніби виконує свою роль, а спільного пошуку немає. Дітям нецікаво, бо педагог не сприймає їх як особистостей, які прийшли до нього, щоб разом із ним, з його допомогою здобувати знання, зростати. Відтак він має створювати на уроці таку ситуацію, яка потребує від учнів самостійних дій, і вони, шукаючи відповідь на запитання, починають самі регулювати свою пізнавальну діяльність [4].

Діалог поєднує унікальність і рівність партнерів, відмінність і оригінальність їх точок зору, орієнтацію кожного на розуміння й активну інтерпретацію своєї точки зору партнерам, очікування відповіді та її передбачення в особистісному висловленні, взаємодоповнення позицій учасників спілкування. Така форма проведення занять найбільш повно забезпечує комунікативну взаємодію учнів між собою і з учителем, здійснює взаємообмін соціально-рольовими функціями.

Активну участь школярів у діалозі доцільно забезпечити різними прийомами: запитання до класу, які мають інформаційний характер, тобто спрямовані на з'ясування думок і рівнів їх поінформованості з проблеми та визначення ступеня їх готовності до сприйняття навчального матеріалу; коментування; голосова розрядка; гумористична репліка тощо [2, 3, 11].

Використання технології діалогового спілкування, на наш погляд, включає три етапи: накопичення знань (засвоєння, осмислення), необхідних для організації навчання; формування на їх основі системи комунікативних умінь; використання знань і вмінь у навчальному спілкуванні. Останній етап вельми складний, індивідуальний і тривалий. В одних дітей він проходить швидше, легше, в інших –

повільніше, важче. Значною мірою це залежить від проявів особистості, навколишньої атмосфери. Насамперед тут береться до уваги товариськість як складне утворення. Відомо, що за рівнем товариськості діти є різними, нерідко трапляються в них психологічні бар'єри у спілкуванні. Дитина може зазнавати утруднення в соціально-психологічних взаєминах з вихователем, шкільним учителем, іншими дітьми.

Комфортність спілкування залежить і від того, як вчитель реагує на помилки дітей. виправляти помилки треба дуже делікатно, не образливо для учня, наприклад, увічливим перепитуванням, уточненням, підказкою. Слід пам'ятати, що виправлення помилок порушує комунікацію. Усні відповіді школярів повинні бути націленими, в першу чергу, на взаєморозуміння з оточуючими і не бути об'єктом переважного контролю сформованості їх комунікативної компетентності. Важливо, аби учень не відчував страху зробити помилку і прагнув усіма наявними засобами здійснити свій комунікативний намір. Вважається, що помилки – це засіб і умова успішного оволодіння комунікативною компетентністю.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Використання педагогічної технології діалогового спілкування на уроках відкриває перед дітьми можливість ознайомитися з новою системою мовленнєвих знань і водночас формує в них новий світогляд, прищеплює їм навички спілкування в рамках сучасних етикетних норм і умов. У різноманітній пізнавальній і практичній діяльності школярі проявляють самостійність, ініціативність і творчу активність. Діти вчать усвідомлено виконувати ті чи інші дії, правильно і коректно взаємодіяти в групах, з учителем, надавати необхідну допомогу й підтримку один одному при виконанні завдань, оволодівають культурою встановлення контакту в різних ситуаціях навчання. З огляду на викладене ця проблема потребує подальшого дослідження.

Література

1. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі / В. І. Бондар. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 192 с.
2. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : кн. для вчителя / за ред. Г. О. Балла, О. В. Киричука. – К. : ОМІ, 1997. – 136 с.
3. Зазуліна Л. В. Діалогізація дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Людмила Василівна Зазуліна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 19 с.
4. Зязюн І. Педагогічна майстерність: мистецтво навчальної і виховної дії / І. Зязюн // Гуманітарні науки. – 2002. – № 1. – С. 6–14.
5. Макаренко С. С. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності учителя : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Стефанія Стефанівна Макаренко ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 18 с.
6. Петровская Л. А. Компетентность в общении : социально-психологический тренинг / Л. А. Петровская. – М. : МГУ, 1989. – 216 с.
7. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті : навч. посібн. / за заг. ред. С. П. Бондар. – Рівне : Тетіс, 2003. – 200 с.
8. Савчин М. Типи розуміння вчителем психології учня та їх прояви у педагогічній взаємодії / М. Савчин // Рідна шк. – 1996. – № 1. – С. 70–71.
9. Салацька Н. М. Сутність діалогу як методу навчання та виховання / Н. М. Салацька // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко та ін. – К.–Запоріжжя : ТОВ «Фінвей», 2002. – Вип. 22. – С. 75–77.
10. Семиченко В. А. Психология общения / В. А. Семиченко. – Киев : Центр «Магистр – S», 1997. – 152 с.
11. Хом'як А. П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Алла Петрівна Хом'як ; Ін-т пед. НАПН України. – К., 2010. – 20 с.